

Vejen til Sorø?

Forspil til Grundtvigs Højskole på Marielyst

Af Anders Monrad Møller

Grundtvigs halvfjerdsårs fødselsdag fejredes bl.a. med en pengegave til oprettelse af en højskole, der skulle bære hans navn. Det blev en højskole som så mange andre, men under planlægningen trådte et skisma klart frem. Artiklen viser, at tanken om den store, samlende skole absolut ikke var opgivet og faktisk søgtes realiseret. Der gives et bud på, hvorfor det ikke kunne lade sig gøre.

I sin bindstærke Grundtvigbiografi – den første store af sin art udgivet 1907-1914 – gjorde litteraturhistorikeren og skolemanden Frederik Rønning ikke meget ud af Grundtvigs Højskole på Marielyst, hverken tilblivelseshistorien eller virksomheden i de første år. Et par sider, det var alt – og det var ret beset for lidt.¹ Årsagerne hertil kan have været flere. Skolen på Marielyst havde jo kun haft ringe medgang, hvad Rønning om nogen var sig bevidst. For det var hans egen svigerfader, præsten og litteraturhistorikeren C.J. Brandt, der som den første forstander hverken indfrieede egne eller andres forventninger.

Men man kan ikke sige, at Rønning på nogen måde dækkede over denne beklagelige kendsgerning. Han havde faktisk tidligere beskæftiget sig indgående med Grundtvigs Højskole, nemlig i sin bog fra 1892 om selvsamme C.J. Brandt.² Måske Rønning som andre hæderværdige historikere kviede sig ved at gentage sin livfulde beretning? Den var ellers velunderbygget. For ved udarbejdelsen havde han haft adgang til en del materiale, som af en eller anden grund forblev i privateje. Han kendte en ret omfattende korrespondance mellem venner af Grundtvig, og disse breve er på mystisk vis dukket op igen.³ Man kan derfor kigge Rønning i kortene, og det vil her blive gjort ved dag for dag at følge nogle afgørende faser i forløbet ved tilblivelsen af Grundtvigs Højskole på Marielyst.

Det følgende støtter sig dels på trykte kilder, dels på en brevveksling mellem Peter Fenger (1799-1878), fra 1827 præst i Slots Bjergby lige syd for Slagelse, og C.J. Brandt (1817-1889), cand.theol., på dette tidspunkt redaktør af *Dansk Kirketidende* og bosat i Bakkehuset på Frederiksberg.⁴

Forhistorien kan gøres kort. »Danske Forening« var tidligt på foråret 1853 blevet stiftet som en samlende organisation for folk med kærlighed til »Fædernelandet, Modersmaalet og alt det fælles Folkelige« – det kan man vist godt oversætte til »Grundtvigs venner«.⁵ Foreningen udgav ugeskriftet *Dannebrog* og havde også til formål at virke for højskoletanken. Samtidig dannede »ældre og yngre« venner en komité for at samle ind til en pengegave til Grundtvig i anledning af halvfjerdsårs-

dagen den 8. september. Beløbet var ifølge indbydelsen, der var dateret »i Maj 1853«, beregnet til at sætte Grundtvig »istand til at lade en af sine kæreste Tanker, som han saa længe og saa tidt har talt og skrevet for, har bedt og sunget om, træde frem i Livet og Virkeligheden, sætte ham istand til at grunde en folkelig Højskole«. ⁶

Komitéen bestod af ni danskere: P.O. Boisen, C.J. Brandt, G. Busck, P.A. Fenger, A. Fleischer, L. Gøricke, H.C. Hansgaard, N. Høyen og N.M. Spandet samt to nordmænd. Det er sigende, at hele otte af de ni er optaget i sidste udgave af *Dansk Biografisk Leksikon*. ⁷

De må have haft travlt, eftersom Peter Fengers tilsagn om medvirken først er dateret den 18. maj. Det var en lille snes dage, inden han kunne kvittere for at have modtaget et bundt trykte indsamlingslister. ⁸ Det blev Fengers lod som komitémedlem ved Postens medvirken at fungere »på distancen«, hvad en sen eftertid kun kan være taknemmelig for. Ellers havde den foreliggende korrespondance ikke eksisteret.

Offentlighed omkring indsamlingen kunne der ikke uden videre være tale om, men abonnementslisterne for *Dansk Kirketidende* og *Dannebrog* har naturligvis kunnet benyttes. Og Peter Fenger, som i denne sommer var en tur i Jylland, havde selvfølgelig indsamlingslister med. Men i midten af august indberettede han noget mistrøstigt, at han ikke havde fået afsat mere end seks. ⁹ De fleste potentielle bidragydere havde allerede fået, og samtidig kunne det konstateres, at det altså ikke var tanken om en højskole som sådan, der fængede. Den var ikke kommet til folks bevidsthed. Givernes skare indskrænkede sig derfor til Grundtvigs venner, især »de kristelige«, og de lovede bidrag beløb sig ikke til stort.

Små fjorten dage inden fødselsdagen var også C.J. Brandt lidt mismodig. ¹⁰ Der var kommet mellem tre og fire tusinde rigsbankdaler ind, men deraf var jo rigtignok de 1000 fra enkedronning Caroline Amalie og de 720 fra Norge. Men i øvrigt var man nu i gang med at planlægge, hvordan overrækkelsen skulle festligholdes.

Den 1. september afsendte Peter Fenger et brev, der var endnu mere trist i tonen. ¹¹ Det mådelige indsamlingsresultat skyldtes koleraen som sådan – 1853 var jo kolera-året. Epidemien havde tiltrukket sig opmærksomheden. Og hvad værre var, rygten gik, at Grundtvig havde opholdt sig på landet, på Rønnebæksholm i kolerasommeren. Det ville være godt, om grunden hertil blev oplyst for at undgå skumlerier. For Fenger havde mødt en mand, som af den årsag fortrød, at han ved sit bidrag kom til at yde Grundtvig offentlig anerkendelse. Et rygte vidste også at fortælle, at Grundtvig led af »nerveuse Affectioner« og »en Sygdom, der virker paa det Sjælelige«. Kunne det så være forklaringen?

Peter Fenger må have trøstet sig ved det næste brev fra Brandt. ¹²

Nej, nu gik det tværtimod godt med indsamlingen, man var oppe på 6.000 rbd. Og så var der endda et tilbud fra Fru Grundtvig – som ikke selv havde givet penge – om at man kunne købe en gård af hende, og så ville hun hjælpe til med tømmer og andet, hun havde in natura.

Hvad angik Grundtvigs helbred, så var det ganske rigtigt, at der havde været problemer med nerverne, og han havde været mærkværdigt forknyttet og frygtsom en tid lang. Det kunne Brandt bevidne, for Grundtvig havde jo »herbergeret« hos ham på

Bakkehuset, når han var inde for at prædike. Til gengæld kunne Brandt oplyse, at han »i Sikkerhed for, at Gr. intet selv læser i Sommer og under Conspiration med Fruen« havde indrykket en opfordring i bladene til at folk sendte indsamlingslister retur. »At vi trods Cholera og Flyveposten og andet Djævelskhed har nået de 6000, det kalder jeg mer end Morgenrøde«. ¹³

Brandt nåede endnu en – nu nærmest jublende – hilsen til orientering for komitémedlem Fenger i Slots Bjergby. ¹⁴ Den 6. september var de 7.000 rbd. nået. Gavebrevet var blevet skrevet på Elefant-Papir og indbundet på det prægtigste, ledsaget af en liste med (på daværende tidspunkt) navnene på 320 danske og 92 norske mænd og kvinder. Alle gratulanter ville på dagen samles på Gammelkøgegård, hvor Grundtvig var søgt hen, og Gunni Busck ville overrække »Kl. 1 på Torsdag, om vil Gud.« Sorg var til forventning vendt.

Den store dag oprandt, hvorom interesserede siden kunne læse i *Dannebrog*. Her indledtes referatet for en sikkerheds skyld med en redegørelse for Grundtvigs skranten, for hans angrebne nervesystem, men også med forsikring om den sundhed, han var i færd med at genvinde. ¹⁵ Men ellers havde der været åbent hus med gaveoverrækkelser, taler, sang til lejligheden af Ingemann, uforberedt svar af Grundtvig, idet det hele var ham ganske uventet. Og endelig afsluttedes med afsyngelse af »Danmark Dejligst«, hvorefter man uformelt forblev i skov og have. Grundtvigs svoger, hofjægermester Carlsen på Gammelkøgegård havde sørget for et middagsbord, hvor livlig stemning udfoldede sig. Den ene fædrelandssang fulgte den anden, og der skåledes under »Kanonernes Torden«.

Vi ville indbygge Sorø i højskolen

Torsdag var en god dag at feste i f.eks. for en Peter Fenger, som siden mageligt kunne nå hjem til Slots Bjergby for at forberede sig på 16. søndag efter Trinitatis. Men midt i den følgende uge fik han et alarmerende brev, som ofte er blevet citeret, om end af gode grunde kun i uddrag. ¹⁶

C.J. Brandt begyndte således: »Alle Mand på Dækket! blinde Skær to Favne forud, som en fladbundet Træsko vel kan flyde over, men ingen Tredækker med Danebrog tonet!« – så vidt den indledende varskoen, men herefter kom en sætning, der ikke hidtil har været at se på tryk: »Eller kan en Kongeørn glemme sin Natur, og få Vingerne Listebundet på gamle Dage, så skal vi idetmindste vise, at hans Unger arvede nogle af deres Faders mægtige Slagfjeder!« Formuleringen er værd at tage med, hvor uærbødig den end var over for den Gamle, eftersom den understreger den umiddelbare forfærdelse hos gavegiveren over at være blevet misforstået. Det drejede sig »om Grundtvigs stolte Højskole-Tanke, ... at sige om den ægte, originale, ikke om alle Messing-Afprægene med eller uden hans Brystbillede«.

Brandt havde været hos Grundtvigs, som var vendt tilbage til hovedstaden. Han havde skullet låne »den røde Bog«, åbenbart for at flere bidragsydere kunne skrive sig på. Og da komitéen også stod for at skulle afgive en beretning beregnet til offentliggørelse, forhørte han sig ved samme lejlighed om det påtænkte gårdkøb. Det ville være en god ting at kunne fortælle folk, hvor på landkortet Grundtvigs Højskole skulle placeres.

*Peter Fengers brev til Marie Grundtvig, hvoraf afskrift blev sendt til C.J. Brandt.
Derfor det forkortede »Kære Fru Gr.:!«.*

Stedet var Stenstrup, og Fru Grundtvig, som førte ordet, forklarede, at man nu skulle finde en passende person til at drive gården og undervise de karle, som nok skulle indfinde sig fra Stenstrup, Rønnebæk etc. Der var altså tale om en lille bonde-skole for Rønnebæksholm og omegn. Og dermed aldeles ikke, hvad Brandt havde forventet, nemlig »en Talerstol for Gr. mens han er over Mulde, og en Bauta for ham, når hans Støv hviler derunder, hvad skal vi med sådant et Lillehus ...«. Brandt følte, man gjorde Grundtvig og sig selv latterlige i hele Norden. Og markerede sit – og helt forventeligt også Fengers – hovedsynspunkt i endnu en hidtil utrykt sætning: »Jeg har troet på Grundtvigs Sorø-Sang fra Begyndelsen og har ikke opgivet Håbet endnu, men troer kun, skal den træde frem i Livet må Ideen begynde med at tage til-takke med det Små, men dog med det Små i samme Stil«. Brevet sluttede med en opfordring til Peter Fenger om at overveje, hvad der kunne gøres.

I forbifarten kan konstateres, at det, der hidtil havde været udsagt i både indsamlingsskrivelse og festtaler, nu klart slap frem. Både Brandt og Fenger fastholdt Sorø-tankens om den store folkelige højskole, som tilsyneladende havde været så nær ved at blive realiseret, blot afgørende hindret ved Christian 8.s død.¹⁷

Peter Fenger handlede – på trods af en svær forkølelse – meget hurtigt, idet han så at sige gik »køkkenvejen« med et meget langt brev til Marie Grundtvig. Det kom af sted allerede ugedagen efter festlighederne, hvilket fremgår af den afskrift, som han med et forklarende brev sendte til Brandt.¹⁸

Fengers »tak for sidst« til fru Grundtvig kunne helt naturligt udvides med tanker om fremtiden, først og fremmest på den måde, at han fik understreget, at komiteen ikke betragtede sit arbejde som afsluttet, tværtimod. Nu skulle der yderligere samles materialer og bygges op, og det var nogle af »de 11« såvel som andre indstillet på at medvirke til. Det mente han ikke Grundtvig ville forsmå, eftersom det aldrig havde været »hans Sag at pusle med Enkeltheder især oeconomiske Enkeltheder«. Fenger henviste til de fejlslagne forhåbninger om Sorø og til de allerede oprettede bonde-højskoler, som han snarere ville betragte som »Lav-Skoler« – selv Rødding, »der er noget høiere end de Andre«, var dog kun at anse som en overgangsskole.¹⁹ Den centrale sætning fortjener at citeres: »Gr. Høiskole skulde føre den lærelystne Ungdom et godt Skridt videre, end det er muligt ved nogen af de alt tilstedeværende Lav-Skoler, eller dem som vi haabe i større tal efterhaanden ville reise sig«. Og Fenger satte trumf på med følgende formulering: »Vi opgive ikke Tanken om at Sorø Academi i Tiden kunde blive indbygget i Grundtvigs Høiskole«.

Tanken var altså, at Grundtvigs Højskole skulle være noget særligt, at den skulle fungere som en overbygning for de »Lære-Skoler«, der allerede var eller ville blive oprettet. Peter Fenger fortsatte så med ret konkrete overvejelser over, hvordan en bondegård ved Rønnebæksholm med en forpagter kunne fungere som »Høiskolens Borggaard«, mens den *egentlige* højskole skulle opføres særskilt ved siden af. Og, må man formode, i en skikkelse, der var værdig at stå som et minde over Grundtvig. Fenger havde også sine tanker om de lærere, der skulle ansættes, og undlod ikke varmt at anbefale C.J. Brandt som den kommende skoles »overlærer«.

En nutidig læser kan kun konkludere, at dette var et meget velberegnet brev. Fenger ville ikke besvære Grundtvig med alle disse sine overvejelser, men nok fru.

Over for hende fastholdt han på den ene side de høje idealer svarende til hendes mands position, på den anden side demonstrerede han en sans for det praktiske og mere håndgribelige, som måtte tiltale Fruen til Rønnebæksholm.

Mens Brandt således øjeblikkeligt havde fået assistance fra Slots Bjergby, lå han ikke selv på den lade side.²⁰ To dage i træk besøgte han et andet komitémedlem, P.O. Boisen, gift med Grundtvigs datter Meta. Også her blev »køkkenvejen« benyttet. »Skjaldeadatteren er dog nærmest til at værne om sin Faders Minde«, skrev Brandt, og Meta Boisen må have trukket vejret dybt, for »Jeg så med Fornøjelse på hendes stolte Fortørnelse og tænkte stundom nu brister Brysingmonet«. Ingen tvivl om holdningen hos familien Boisen.

Dagen efter var Brandt der igen, og Grundtvig kom også tilstede. Man talte højskole, og i begyndelsen gik det »efter den gamle Liremelodi«. Men så lagde Boisens ud, og Grundtvig lyttede. Hans reaktion var positiv. »Han mener jo rigtignok vi sejler en høj Sø«, men det huede ham alligevel. Om Marie Grundtvig havde Brandt den karakteriserende bemærkning, at »hun kommer nok med derop, thi skønt hun vist er stærkt finansiell, er det dog en dygtig og en dansk Kvinde«, og »Får hun først Øje for hvad det gjelder om, da er Grundtvigs Minde og Gr. Virksomhed hende vist det kærester i Livet«. Nu måtte man så afvente reaktionen på Peter Fengers brev, og i mellemtiden havde Brandt forberedt et udkast til den beretning, komitéen snart skulle aflægge. Denne indeholdt blandt andet en skoleplan med ret konkrete angivelser af, hvad der skulle tages op i undervisningen på den påtænkte Højskole. Peter Fenger fik en afskrift til udtalelse.

Reaktionen kom søndag den 18. september, da Brandt om eftermiddagen af P.O. Boisen som stafet blev anmodet om at møde op hos Grundtvig.²¹ Han var da i den lidt pikante situation at kende hvert ord i det brev fra Peter Fenger, som ægteparret Grundtvig ville drøfte med ham. »Nu altså, jeg gik i Søndags Aftes til Gr. og efterat have talt lidt om »Dansk Forening« kom vi da snart på Højskolen. »Ja, jeg har fået Brev fra P.F.«, sagde Fruen, »han flyver højt«. – »For højt?« spurgte jeg – »Nej det vil jeg ikke just sige«. Hun skød Brevet over til mig, og bad mig læse det. Ja, tænkte jeg, det skal være mig en Fornøjelse at læse det 4re Gang, men imidlertid lod jeg det ligge til en senere passende Lejlighed«.

Marie Grundtvigs »ikke just« fik umiddelbart Brandt til at gå videre til næste runde. »Jeg slog ind på, vi måtte have en Plan, eller dog en Skygge af Plan, når vi skulde kunne sætte Folk i Bevægelse, det trak han langt på, og mente, det var en egen Sag. Ja, sagde jeg, det er rigtignok noget næsvist, sådan at lave Planer på egen Hånd, til Deres Skole, men jeg [har] sat lidt op, hvori jeg [har] søgt at træffe Deres Mening, må jeg læse det for Dem? Det fik jeg da let Lov til, og da han havde hørt den, sagde han, det er jo meget godt« – men så var der jo nogle indvendinger, og aftalen blev, at Grundtvig skulle se nærmere på udkastet med henblik på at rette og tilføje.

Den følgende mandag ventede C.J. Brandt utålmodigt og mødte op ved 12-tiden hos Boisens. Man sendte bud, men nej, Grundtvig havde ikke gjort sig færdig. Brandt var dog fortrøstningsfuld, måske sad Grundtvig nu og skrev selv på en skoleplan, og det var jo ti gange bedre. Men næste morgen kom udkastet retur, og Grundtvig havde fjernet hele det centrale, konkrete afsnit om undervisningen. Til gengæld

*Sidste side af C.J. Brandts brev med tegningen og den sigende indskrift over porten:
»Her går Vejen til Sorø!«. Den lille figur fornedet til venstre personificerer et for-
bavset Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark, som Peter Fenger på denne
tid lå i hidsig polemik med.*

havde han udarbejdet en skrivelse i helt anderledes generelle vendinger. Boisen havde vedlagt et klagebrev om, at nu var det rent galt. De to komitémedlemmer var enige om, at man, hvis man skulle henvende sig til offentligheden, *måtte* møde op med noget mere konkret om, hvad der i fremtiden skulle samles flere penge til.

Noget måtte gøres, og Brandt arbejdede hurtigt videre på egen hånd. Han gik så at sige til kilderne, altså Grundtvig selv i form af hans fire højskoleskrifter: *Det danske Firkløver* (1836), *Skolen for Livet og Akademiet i Soer* (1838), *Bøn og Begreb om den danske Højskole i Soer* (1840) og *Lykønskning til Danmark med det danske Dummerhoved og den danske Højskole* (1847). Brandt tog derefter fat med saks og klister, hentede Grundtvigs mest konkrete formuleringer frem og sammenkædede en mosaik udelukkende bestående af hans egne ord, med kildehenvisninger og det hele.

Dette produkt medbragte Brandt så til komitémødet den 21. september, hvor man vidt og bredt diskuterede skoleplaner, og specielt N. Høyen var ængstelig ved det »colossale« i forslaget, mens Brandt stod for en fastholden af idealet: »Vi siger udtrykkelig: vi kan ikke nu sætte det i Værk, men vil gjøre med det Lidet vi kan magte dog et Skridt imod det«. I øvrigt mentes det også, at man ikke uden videre kunne gå uden om Grundtvig, som nok hellere måtte godkende det ændrede forslag.²²

Så torsdag den 22. september var Brandt igen hos den Gamle. Her forklarede han, at Grundtvigs skrivelse ville man naturligvis bringe, men at der yderligere var behov for en slags plan, som let kunne uddrages af hans bøger. »Ja så kan De jo selv gjøre det«, sagde han. »Det skal jeg med Fornøjelse«, svarede jeg, »for jeg har den alt i Lommen.«

Taktikken lykkedes. Grundtvig lod sig fastholde på sine egne tidligere formuleringer og mente rimeligt nok, at det jo da også var *deres* beretning, blot hans egen skrivelse kom med. Så Brandt gik i virkeligheden derfra med relativt frie hænder.

Vennerne Peter Fenger og C.J. Brandt var ikke helt færdige med deres overvejelser. Der gik stadig en hastig strøm af breve mellem Bakkehuset og Slots Bjergby.²³

Peter Fenger kunne fortælle om et møde med Anders Stephansen (1791-1870), der i 1852 havde oprettet højskolen på Hindholm nordvest for Næstved.²⁴ Den hørte i Fengers terminologi absolut til lav-skolerne. Stephansen var blevet forskrækket ved at høre om planerne om en Grundtvigs Højskole og havde ment, at han så hellere måtte trække sig tilbage og overlade sin skole til det nye initiativ. Men Fenger fik ham beroliget, og man tør formode, det er sket ved at forklare ham den helt afgørende forskel på Hindholm og det, man ville med Grundtvigs Højskole.

Brandt kunne uddybe sin beretning om Grundtvigs reaktioner. »Den Gamle er ret kommen i sit Es, ham huer nok den høje Sø«, og han havde været meget begejstret for Fengers formulering om at »vi ville *indbygge* Sorø i Højskolen« – det fandt han så prægtig kækt, og Brandt havde kommenteret det med, »ja det er meget højt, men vi helmer ikke før vi har *taget* Sorø«. Grundtvig havde svaret, »nej naturligvis, det er rigtigt«. Brandt har været såre tilfreds med udviklingen og tegnede i sit brev en skolefacade med en såre sigende indskrift over porten. I øvrigt arbejdede han videre med beretningen til *Dannebrog*, hvor han yderligere fik understreget, at nok var det nødvendigt at begynde småt, men alligevel at have »et ophøjet Forbillede for Øje« med en henvisning til, at det i sin tid havde været »det rige Sorø«, Grundtvig havde

haft i sigte. Af hensyn til den skeptiske Høyen havde Brandt også modereret nogle af de alt for optimistiske udtryk.

Brandt fik sit udkast godkendt på et komitémøde den 28. september, og derfor blev resultatet da, at almenheden i *Dannebrog* kunne læse en såre sammensat komitéberetning.²⁵ Først en indledning af traditionel art, bl.a. med omtale af farsoten, som man havde frygtet ville skade indsamlingen. Men frykten var blevet gjort til skamme og man havde nået det foreløbige mål, at skaffe gård og grund til en Dansk folkelig Højskole, der skulle indrettes efter Grundtvigs bestemmelser og bære hans navn. I forbifarten noterede man sig, at der i det svenske *Aftonbladet* havde været en bebrejdelse over, at der ikke var gået invitationer tværs over Sundet. Men den bebrejdelse var komiteen kun glad for, thi det gav anledning til at forklare, at man havde valgt »at indbyde de Nærmeste til at lægge den første Sten, og siden at opfordre det øvrige Norden til med os at bygge videre«. Der berettedes om planen om at købe en gård nær Rønnebæksholm, hvorefter første del sluttede således: »Hvad nu Højskolens Indretning og Virksomhed angaar, da have vi bedt Hr. Grundtvig selv at ytre sig derom, og meddele her hans Svar«.

Karakteristisk nok indledte denne med selv at give forklaringen på sin manglende lyst til at konkretisere, nemlig »at en Oplysnings-Anstalt for Livet nødvendig maa følge en levende Fremgangs-Maade, der umulig forud lader sig beskrive, da den, for at blive frugtbar, maa rette sig efter de levende Mennesker, som der, for Livs-Oplysnings Skyld, træde i levende Vexelvirkning«.

Derfor fortsatte han da også i generelle vendinger med omtale af, hvad han i sin tid havde håbet at se skabt i Sorø, om »virkelig Dannelse og Oplysning« for et helt folk i alle »Stænder og Stillinger«. Lærebøger ville ikke komme til at spille den samme rolle, som i vore »gamle Skoler«, og Grundtvig tog skarpt afstand fra »det saakaldte Real-Skolevæsen«, som i hans øjne kun gjorde skade, fordi man ikke kunne give folk forstand på »det virkelige Liv og dets Sysler, førend de endnu af Erfaring veed, hvad Talen er om«.

At Grundtvig var bragt helt på linje med sine venner på Bakkehuset og i Slots Bjergby, fremgår endvidere af hans formulering om, at spørgsmålet her ikke var »om folkelige Høiskoler i Almindelighed, men om en Dansk folkelig Høiskole, saadan som jeg har den for Øie«. Denne lovede han så at støtte med tilsyn og medvirken, så den kunne svare til sit navn, »og blive over hele Norden et følgeværdigt Mønster for de folkelige Høiskoler, som ... nu er aldeles nødvendige«.

Så vidt Grundtvig, hvorefter pennefører C.J. Brandt tog over på komiteens vegne med følgende formulering: »Der er vist Ingen der kan have ventet, at Pastor Grundtvig vilde forudskikke en i det Enkelte udarbejdet »Skoleplan«...«. Og så fulgte citatmosaikken med nøgleudtryk om modersmålet og værker på dette som hovedsagen, og smag for folkelig sang og skrift, levende kundskab om folkenaturen, folkelivet og det borgerlige selskab, folkets historie og fædrelandets naturlige beskaffenhed, samt fremmede sprog – især de nordiske.

Dette var hovedsagen, men dertil skulle slutte sig tvende »sidefløje«, nemlig »gode Agerbrug og gode Værksteder af allehaande Slags«, et citat, som Grundtvig selv havde benyttet i sit afsnit. Det blev helt tydeligt gentaget for at understrege, at

den nyttige lærdom, som dér kunne hentes, naturligvis ikke var at foragte. Strengt taget lod man vel lidt selvmodsigende alligevel »det reale« slippe ind, men altså vel at mærke i en sidefløj.

Komitéberetningen mundede ud i forsikringer om, at der vel var tale om en beskeden begyndelse, men samtidig en fastholden af de høje mål og med en afsluttende opfordring om årlige bidrag.

Ikke bondehøjskole men dansk folkelig højskole

Og så blev der lidt stille om Højskolen i de bevarede breve fra Peter Fengers hånd. I oktober rykkede han for nyheder et par gange og spurgte, om det da ikke ville være bedre, om man købte en gård i nærheden af jernbanen fremfor den påtænkte på Rønnebæksholms gods?²⁶ Brandt svarede i begyndelsen af november, at han desværre havde været plaget af en øjensygdom, en broder var pludselig død, og det havde alt sammen sat ham lidt tilbage. Men der arbejdedes i stilhed videre på højskolesagen. Nogle dage senere havde det rygte nået Peter Fenger, at der var planer om, at en seminarist skulle være forstander på Grundtvigs Højskole. Nu kunne det være lige meget, hvor en mand var uddannet, om det så var i et hønsehus, blot han duede til noget. Men var man i virkeligheden ved at gå tilbage til den tidligere plan på Rønnebæksholm? I så fald ville han bede Brandt om at holde hans tilsagn om støtte tilbage. »Thi bliver Skolen kun en Bondehøjskole, ad modum Hindholm, saa gav jeg heller mit lille Bidrag til denne eller en lignende Skole der er ifærd med at reise sig«. I slutningen af måneden gav Peter Fenger meget omsorgsfuldt Brandt gode råd med hensyn til at skåne sine øjne, og han glædede sig ved gode efterretninger fra Grundtvig, men nu var det »vel ikke videre betænkeligt med Fruens Befindende«?²⁷

Spørgsmålet var naturligvis foranlediget af Marie Grundtvigs graviditet. En ængstelse har været nærliggende – ikke mindst dengang. Fru Grundtvig var født i 1813 og fik den 15. maj 1854 sit første og eneste barn, Frederik Lange Grundtvig. Selv døde hun af en byld i brystet den 9. juli samme år.²⁸

Der er ingen tvivl om, at lige netop de lyse forventninger og den efterfølgende sorg var alt andet end fremmende for højskoleplanerne. Der var i alt fald tavshed.²⁹ Først fra marts 1855 vendte Peter Fenger tilbage til sagen, og da med en række markante meningstilkendegivelser.³⁰

Først var Hindholm på tapetet. Der havde åbenbart igen været rygter om at overdrage Hindholm til Grundtvig. Og der havde tilsyneladende været fremsat tilbud fra den tidligere nævnte Anders Stephansen. Disse tilbud havde absolut været seriøst ment, det turde Fenger godt stå inde for. For de var brave folk på Hindholm, om end der var økonomiske problemer. Men Hindholm måtte *ikke* overlades Grundtvig. Det var og blev en Bondehøjskole. »Bondesønner, *kun* Bondesønner, med de allertarveligste Forkundskaber komme der«. Og det var godt nok, den slags skoler kunne man kun ønske sig mange flere af. Men først efter en forberedelse på sådanne skoler som Rødding og Hindholm kunne der være tale om, at disse folk af bondestanden ville kunne »bruges i Grs. Højskole«. Man skulle lade Hindholm være Hindholm, og hvorfor ikke placere skolen i København eller på Vesterbro, »medens Gr. har sine Kræfter og kan gjøre noget ved det med Liv og Lyst«. Og Brandt, som åbenbart hav-

Der er ikke sten på sten tilbage af Grundtvigs Højskole på Marielyst, men nok et lettere beskadiget monument, som viser stuehusets udseende.

de givet udtryk for lidt usikkerhed, blev påmanet om blot at tage trøstigt fat. »Lad G., om han finder Frimodigheden dertil, lad ham begynde, lad det hedde »Gr. danske Høiskole«, arbeid De og hvem der kand ham til Haande, De skal see, det gaaer nok«. Og hvis pladsen tillod det, skulle studenter og andre, som havde sans for sådan undervisning, også have lov til at tage del.

Peter Fenger var ikke bange for at gentage sig selv. I et senere brev slog han igen fast, at »Grs Høiskole ikke skal være en Bonde-Høiskole men en dansk folkelig Høiskole. De vil ikke kunne gjøre noget med Bondesønner, som komme og ikke have anden Dannelse end den tarvelige, de have erholdt i Landsbyskolen«. Der kunne være tale om personer med et forudgående ophold på Hindholm, Rødding eller en anden god skole – altså ikke »aldeles raa Bondesønner«, og man kunne formode, at der ville melde sig præste- og proprietærsønner og andre. Det var jo også derfor, at Fenger tidligere havde argumenteret for en placering nær København.

Realiseringen af Grundtvigs Højskole på Marielyst nærmede sig. I maj 1855 kunne komiteén igen meddele sig til offentligheden med en fornyet anmodning om bidrag. Nu var for 21.000 rdl. anskaffet en ejendom, navngivet *Marielyst*, med et tiliggende på 31 tdr. land beliggende på Rådmandsmarken en halv mil nord for København – man vil forgæves i vore dage lede efter det mindste spor efter den på

Østerbro i krydset mellem Haraldsgade og Lersø Parkallé. Man håbede at kunne åbne skolen i efteråret 1855 og kunne meddele, hvad et ophold ville koste.³¹ Dog kom der til at gå endnu et år.

Afrunding

Grundtvigs Højskole på Marielyst lukkede dørene op den 3. november 1856. Og skjalden bidrog med: »Vorherre vidner, at Lys er godt,/ Som Sandhed elskes, saa Lyset yndes./ Og med Vorherre, som ler ad spot,/ skal værket lykkes, som her begyndes«.³² Men det lykkedes sådan set ikke. Af den første vinters 21 elever var kun to *ikke* fra bondestanden.³³ Reelt blev det en bondehøjskole. Hverken Grundtvigs navn eller tilstedeværelse gav den brede tilslutning, som Peter Fenger havde ventet. Hans tyrkertro på, at når blot Grundtvig etc. etc., kom slet ikke til at slå til. Andet år var elevtallet 16 og i 1859 gav Brandt op.³⁴ Hverken Brandt eller Grundtvig selv var vel i virkeligheden egnede til at forestå en skole med denne elevsammensætning. Marie Grundtvig havde haft et ganske skarpt blik for dette, og det kom frem, da hun i sin tid svarede på Peter Fengers brev. »Grundtvig tegner i store Træk, som ikke er hver Mands Sag at forstaae« – så enkelt kunne det udtrykkes.³⁵ Og derfor kom Marielyst ikke til at blive vejen til Sorø.

Når man træder tre skridt tilbage og vurderer de rollehavende, falder det i øjnene, at C.J. Brandts betydning nok er blevet overvurderet i forhold til Peter Fengers. En enkelt syrlig ytring af den Gamles søn, Johan Grundtvig, bærer en del af skylden. Han mente, at det var Brandt der i det væsentlige var den, »som har drevet og driver denne Sag«.³⁶

Når man kender Peter Fengers indsats »fra distancen«, ser billedet imidlertid anderledes ud. Han var 18 år ældre end Brandt, han havde kendt Grundtvig siden dennes tid som kapellan ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn, hvor Fengers far var sognepræst. Alene Brandts optagethed af reaktionen på Fengers brev til Marie Grundtvig fortæller noget om, hvor stor vægt i alt fald han mente, at Fengers ord ville have. Ifølge Brandt havde præsten i Slots Bjergby ry for adstadighed og grundighed, hvilket næppe gjorde hans indflydelse ringere.³⁷

Og Fenger holdt i foråret 1855 fortsat Brandt fast på, at det *ikke* måtte blive en bondehøjskole, og han gjorde det ud fra sin blinde tro på, at når bare Grundtvig var med! At Frederik Rønning ikke med sit kendskab til brevvekslingen fik understreget Fengers rolle, kan man undre sig over. Men nu var han ude i det hovedærinde at skrive om sin svigerfar, C.J. Brandt. Så det er vel forståeligt nok.

Peter Fenger optrådte altså helt klart i rollen som indpisker, som den, der så at sige »pacede« den yngre C.J. Brandt frem. I dette tilfælde ikke med noget gunstigt resultat. Men med til historien hører, at Fenger ved en senere lejlighed havde langt bedre held med en indgriben til fordel for Brandt. Da Grundtvig i 1872 døde, var det Fenger, der stillede sig i spidsen for at få C.J. Brandt gjort til hans efterfølger i Vartov. Brandt sad på daværende tidspunkt i sin præstegård i – af alle steder – Rønnebæk, mens Fenger var den, der drev på sagen i København. Også det fortæller de genopdagede breve et og andet om.³⁸

Noter

1. F. Rønning: *N.F.S. Grundtvig, Et Bidrag til Skildring af dansk Åndsliv i det 19. Århundrede*, 4. bind, 2. del, 1914, s. 128-129.
2. F. Rønning: *Carl Joakim Brandt. En Levnedsskildring samt et Udvalg af hans Digte*, 1892. Bogen er grundlæggende for senere behandlinger af skolens historie, således: H. Rosendal: *Grundtvigs Højskole 1856-1906*, 1906, og Ernst J. Borup: *Da Grundtvig fik sin egen højskole, Vartovbogen 1956* s. 76-98.
3. Det drejer sig om dele af C.J. Brandts privatarkiv, først og fremmest mere end 300 breve, fortsat i privateje, destineret til før eller siden at tilgå Det Kongelige Bibliotek (KB).
4. Den bevarede korrespondance består dels af 53 breve fra Peter Fenger (PF) til C.J. Brandt (CJB) fra årene 1844-1877, dels 10 breve fra C.J. Brandt til Peter Fenger, alle fra 1853 og tydeligt nok tilbagegivet brevskrivere for at denne kunne have »Fødselshistoriens Arkiv«, som det fremgår af CJB til PF 24/9 1853. Formen Peter Fenger er valgt, idet denne altid underskrev sig Peter Fenger, P. Fenger eller blot PF. Lidt inkonsekvent er til gengæld forkortelsen CJB, idet denne faktisk underskrev sig Carl Brandt, men dog på en sådan måde, at han let kunne slynge et »J« for Joakim ind.
5. *Dannebrog, Et Ugeblad for den Danske Forening*, nr. 1, 21/5 1853. I programartiklen betones behovet for »høiere Almue-Skoler«, og vedtægternes sidste paragraf – § 7 – lover, at bestyrelsen vil oprette en »dansk folkelig Højskole«. Indbydelsen til foreningens dannelse er dateret 7/3, vedtægterne 14/4 1853.
6. Et eksemplar af den trykte indbydelse i KB, NKS 2056, 20. Grundtvigiana.
7. Undtagelsen er Frederik Ludvig Gøricke (1804-88), lærer på Christianshavn. De to nordmænd var præsterne H. Steensrud og W.A. Wexels, begge Christiania.
8. PF til CJB 18/5 og 5/6 1853.
9. PF til CJB 16/8 1853.
10. CJB til PF 27/8 1853.
11. PF til CJB 1/9 1853.
12. CJB til PF 2/9 1853. Man kan bemærke den hurtige postgang. En udveksling af breve med denne hyppighed var først blevet mulig i løbet af den sidste halve snes år.
13. For god ordens skyld: C.J. Brandt skrev konsekvent »å« i alle private skrivelser.
14. CJB til PF 6/9 1853.
15. *Dannebrog* 16/9 1853. Her tillige gavebrevets tekst, også trykt i Roar Skovmand: *Højskolens Ungdomstid i Breve*, 1960, II s. 341.
16. CJB til PF 13/9. Rønning 1892, uddrag af brevet s. 106-108, Skovmand 1960, II, s. 342-43, enslydende med den forståelige tilføjelse, at (Orig.mgl.).
17. Se f.eks. Roar Skovmand: *Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892*, 1944, s. 29-32 og 42-43.
18. PF til Marie Grundtvig 15/9 1853, afskrift i brev til CJB af samme dato. Et kort citat fra brevet til Marie Grundtvig i Rønning 1892, s. 109 og tilsvarende i Roar Skovmand 1960, II, s. 343 – igen med tilføjelsen (Orig. mgl.). Fengers optagethed af sagen fremgår af endnu et uddybende brev, PF til CJB 16/9 1853, altså allerede dagen efter.
19. Fenger havde faktisk en vis forudsætning for at udtale sig om Rødning, idet hans søn Rasmus netop på denne tid opholdt sig der, se PF til CJB 30/10 1853.
20. CJB til PF 17/9 1853, vedlagt afskrift af udkast til komiteens beretning.
21. CJB til PF 18/9 og 22/9 1853 med bilag. Fra sidstnævnte det lange citat – ordvekslingen med Marie Grundtvig – et længere afsnit hos Rønning 1892, s. 109-10.
22. Rønning 1892, side 110, her bytter han om på rækkefølgen, komitémødet var før det sidst nævnte møde med Grundtvig. Citatet side 110-11 stammer fra CJB til PF 22/9 1853.
23. Det følgende bygger på: PF til CJB 23/9, CJB til PF 24/9, PF til CJB 24/9, CJB til PF 26/9 og PF til CJB 27/9 1853.
24. Roar Skovmand, 1944, s. 77-85. Peter Fenger havde faktisk ved subscriptionen i 1852 bidraget med 10 rbd., jf. Roar Skovmand 1960, II, s. 272. Se også Fengers absolut bifaldende holdning til Bondehøjskoler som sådan i det følgende.
25. *Dannebrog* nr. 24, 30/9 1853.
26. PF til CJB 21/10 og 31/10 1853.
27. CJB til PF 4/11 – det sidste her bevarede fra denne – og PF til CJB 8/11 og 30/11 1853.
28. Rønning 1914, s. 82.
29. Der er bevaret ni breve fra PF til CJB fra januar 1854 til august samme år, hvori Højskolen ikke er så meget som nævnt. Næste »rykker« kom først i PF til CJB 15/8 1854, men de følgende to breve senere samme år er igen uden omtale af Højskolen.
30. PF til CJB 11/3, 2/5 og 5/5 1855. Det er ikke lykkedes at opspore noget privatarkiv efter Fenger, så de tilsvarende breve fra Brandt er desværre ikke kendt. Brevstrømmen fra Fenger sluttede i denne om-

gang af den simple grund, at han var på vej til at overtage embedet som sognepræst ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn.

31. *Dannebrog, Følgeblad til »Dannebrog«* nr. 20, bl.a. bevaret i KB, NKS 2056, 20. Grundtvigiana.
32. Tilegnelsesverset, der er tilføjet »Hvad Solskin er for det sorte Muld«, blev skrevet specielt til indvielsen. Sangen bl.a. trykt i sin helhed i C.J. Brandt: *Beretning om Grundtvigs Højskole paa Marielyst*, 1858. Her endvidere et tillæg med fortegnelse over samtlige bidragydere 1853-1857.
33. C.J. Brandt i ansøgning til Kultusministeriet februar 1857, se Roar Skovmand 1960, II, s. 345-47.
34. Rønning 1892 s. 114-18.
35. Marie Grundtvig til PF 24/9 1853, af Fenger overladt til Brandt og bevaret sammen med den øvrige korrespondance.
36. Johan Grundtvig i brev til Sophus Høgsbro 6/4 1855, trykt hos Skovmand 1960, II, s. 343-44. Det vides ikke, om Johan Grundtvig var klar over, at hans far *ikke* havde villet have ham som lærer på Marielyst, se Rønning 1892 s. 112.
37. CJB til PF 18/9 1853.
38. PF til CJB 4/10, 8/10 og 12/10 1872.

Anders Monrad Møller, f. 1942, cand. mag. i historie og musik 1972, dr.phil. 1981. Har udgivet bøger om søfartshistorie, toldhistorie og P&T's historie i det 18. og 19. århundrede m.m. samt en lang række artikler. Ekstern lektor ved Københavns Universitet.